

УДК 81.111'42

Марчишина А. А.

**АКТУАЛІЗАЦІЯ ПОНЯТТЯ «ГЕНДЕРНА ІДЕНТИЧНІСТЬ»
У ПОСТМОДЕРНІСТСЬКОМУ ДИСКУРСІ**

Стаття присвячена дослідженню репрезентації гендерної ідентичності у постмодерністському публіцистичному дискурсі. У роботі аналізуються вербалізовані ознаки маскулінності й фемінності як основні компоненти поняття гендерної ідентичності.

Ключові слова: ідентичність, гендерна ідентичність, маскулінність, фемінність, постмодернізм.

Марчишина А. А. Актуализация понятия «гендерная идентичность» в постмодернистском дискурсе. – Статья. Статья посвящена исследованию репрезентации гендерной идентичности в постмодернистском публицистическом дискурсе. В работе анализируются вербализованные признаки маскулинности и феминности как основные компоненты понятия гендерной идентичности.

Ключевые слова: идентичность, гендерная идентичность, маскулинность, феминность, постмодернизм.

Marchyshyna A. A. Actualization of the notion of „gender identity” in postmodern discourse. – Article. The paper deals with the investigation of gender identity representation in postmodern publicist discourse. The verbalized features of masculinity and femininity as basic components of gender identity notion are being analysed in the paper.

Key words: identity, gender identity, masculinity, femininity, postmodernism.

Складний і багатоаспектний феномен ідентичності перебуває у фокусі досліджень найрізноманітніших галузей знань та на перетинах наукових парадигм.

На зламі тисячоліть, коли глобалізаційні течії супроводжуються руйнуванням ціннісних систем, значущість проблематики ідентичності загострюється. Ідентичність (особистісна, групова, етнічна, релігійна, національна, професійна чи будь-яка інша) більше не сприймається як константа, а потребує оновленого визначення, позиціонування, структурування чи реструктурування у наш час всеохоплюючого виру суперечливих, конфліктуючих сил у наукових пошуках [11]. Синкретизм векторів міждисциплінарного підходу до вивчення ідентичності слугує перспективі створення комплексної лінгвістичної теорії ідентичності.

Масштабні трансформаційні процеси в сучасному суспільстві у першу чергу впливають на особистість: її цінності, потреби, моделі поведінки. Зміни відбуваються всередині конкретної особистості, яка, поміж іншим, утворює власні гендерні пріоритети. Ідентифікація особи за гендерною ознакою визначається параметрами, визнаними в соціально-культурному середовищі як фенотип природжених і набутих особливостей, що дозволяє характеризувати людину за ознаками маскулінності або фемінності. Достеменно невідомо, хто першим використав термін «гендер» у науковому дискурсі, але його появу найчастіше пов'язують з гендерною соціологією Е. Оуклі (70-ті рр. ХХ ст.) і трактують як компонент індивідуальної і колективної свідомості, що охоплює когнітивний, культурний, соціальний, мовний аспекти існування індивіда в суспільстві.

Відношення між мовою й ідентичністю розглядаються в соціолінгвістичній площині (Дж. Едвардс, Дж. Джозеф, А. Табуре-Келлер). У такому контексті

вибір мовних засобів конструює, виражає та інтерпретує певну ідентичність. Психолінгвістика зосереджує увагу на способах вербалізації самоідентифікаційного досвіду й формуванні комунікативної ідентичності (М. Виноградова, Т. Сазонова, Хватова). Психосемантика заглиблюється у розшифрування почуття тотожності індивіда з соціальною спільнотою (Т. Баранова). Когнітивно-лінгвістична парадигма встановлює закономірності зв'язку між ідентичністю й ментальними процесами концептуалізації, категоризації й ідентифікації (С. Воркачов, В. Карасик, О. Кубрякова). Фройдівська ідея про формування ідентичності на дитячому усвідомленні самості, обмеженому власним еґо, розвивається в парадигмі когнітивної семантики й реалізується у мовленнєвій самоідентифікації людини (Х. Ортега-і-Гассет, П. Рікер, Ю. Хабермас).

Згідно з Е. Еріксоном, ідентичність – це почуття самототожності, власної істинності, повноцінності, зв'язку зі світом і з іншими людьми [9].

О.П. Матузкова пропонує розуміння ідентичності як феномену і наукового поняття, за яким зазначене явище розглядається як трирівнева структура. Когнітивно-емоційний, індивідуально-колективний та суб'єктно-об'єктний рівні забезпечують ієрархічність структури ідентичності, у якій взаємодія різноманітних характеристик спричинює систему видів, підвидів і різновидів ідентичності [5, 13–14]. Гендерна ідентичність вважається видом особистої, підвидом індивідуальної та різновидом ідентичності в цілому.

Мета статті: встановити лінгвокультурні та когнітивно-семантичні параметри гендерної ідентичності у постмодерністському публіцистичному дискурсі.

Завдання статті:

– уточнити зміст поняття гендерної ідентичності в поезії постмодерністського дискурсу;

– визначити основні риси та ідентифікаційні ознаки фемінності й маскулінності як складників гендерної ідентичності;

– проаналізувати когнітивно-семантичний зміст гендерної ідентичності у постмодерністському публіцистичному дискурсі.

Розширення меж особистісної свободи дає можливість реалізувати той тип гендерної ідентичності, який є результатом індивідуального досвіду і сконструйований соціальною, етнічною, професійною, віковою та іншими групами, до яких входить особистість, тому ми приймаємо твердження про те, що ідентичність є предметом рефлексії [10, 130–133]. У нашій роботі ми розглядаємо проблему смислових механізмів реалізації гендерної ідентичності у постмодерністському дискурсі як у середовищі, де відображаються базові потреби, віддзеркалюється суб'єктивно-психологічний профіль, формуються структурно-динамічні характеристики гендерної ідентичності завдяки компонентам дискурсу, що фіксують демонстрацію людиною власної гендерної самості. Ця ідея висловлювалась ще у теорії мови В. Гумбольдта, згідно з якою мова формує свідомість людини, а матеріальна й духовна культура втілюються в мові.

Конструювання ідентичності у тексті відбувається завдяки відображенню біологічної категорії статі й соціальної категорії гендеру. Цілісний образ гендерної ідентичності є наслідком когнітивно-емоційного процесу осмислення індивідом певної системи цінностей та отождолення себе із цією системою.

Гендерна ідентичність є сукупністю характеристик і параметрів, що виявляються у виборі засобів вербалізації дійсності у публіцистичних текстах. Усвідомлення власної гендерної ідентичності впливає на вибір мовних одиниць, що полягає в позначенні соціального, культурологічного, діяльнісного, комунікативного статусів.

Наш погляд на текстовий прояв гендерної ідентичності суголосний із О.П. Матузковою, яка простором вербалізації ідентичності як лінгвокультурного концепту вважає дискурс ідентичності, що становить собою вербалізовану мовленнево-розумову діяльність і що об'єднує процес і результат та має лінгвальний та екстралінгвальний плани [5, 20].

Зміна системи традиційних понять у соціогуманітарних та філософських дослідженнях сучасності відбиває реакцію науки на різку зміну соціокультурних умов. Потреба розгляду гендерної ідентичності через призму постмодернізму зумовлена розвитком лінгвістичних досліджень та відображенням гендерних характеристик у мові як системі, а також зміною традиційної мовленневої поведінки чоловіків і жінок, відображеної в дискурсивних практиках.

Новітнє уявлення про глобалізовану людину, космополіта, передбачає звільнення від спадку моралі традиційної ідентичності й провокує зміну ментальності, ігнорування історії й традиції, толерування вільного вибору ідентичності.

Постмодернізм відтворює ризоматичну модель світу, в якій набувають чинності мінливість, фрагментарність, поліморфність, оскільки сучасне мислення припускає певний естетичний демократизм, плюралізм і багатополосність культури, звідси – неможливість сприйняття будь-яких централізованих структур [1, 202]. Тому логічним є створення альтернативи логічно структурованій дійсності, яка базується, зокрема, на певних бінарних опозиціях, до яких належить гендерна діада маскулінності-фемінності.

Серед наслідків впливу філософії постмодернізму на гендерну ідентичність відзначаються, зокрема, змішування соціальних і комунікативних гендерних ролей, що порушує усталені соціальні настанови й руйнує жорстку ієрархічну модель суспільства [4, 226]. Представники постструктуралістської (постмодерністської) методології (зокрема, Т. де Лауретіс) вважали, що настав час ревізії існуючих моделей гендерної ідентичності, які базуються на статевих опозиціях «чоловічого» і «жіночого», а також сексуальних опозиціях «гетеросексуального» та «гомосексуального». Специфіка постструктуралізму як сучасного типу знання полягає в тому, що він існує не як низка певних істин, а як проблемне поле [2, 27]. І проблему власної гендерної ідентичності кожен вирішує для себе.

Лінгвістичні дослідження акумулюють емпіричні дані, що засвідчують відповідний вияв гендерної ідентичності в мові й мовленні, а тому стають каналом доступу до когнітивних структур свідомості та верифікують філософські й соціолого-психологічні зміни в сприйнятті аналізованого поняття.

Поняття «гендерна ідентичність» вважаємо гіперконцептом, оскільки: 1) як будь-який концепт, воно є ментальним утворенням, у якому сконцентровано знання про самість людини, її бачення себе із відправної точки біологічної статі та її осмислення й сприйняття крізь призму індивідуального досвіду, а також є 2) культурно маркованим вербалізованим смислом, представленим у плані вираження певним репертуаром мовних реалізацій; 3) як гіперконцепт – відображає вищий ступінь абстракції та є одним із способів членування й категоризації світу; до складу гіперконцепту входять таксони нижчого рівня, структуруючи ієрархію абстракції [6]. Гіперконцепт є схематизованою когнітивно-семантичною системою, яка зазвичай характеризується мінливістю, що пов'язано із накопиченням досвіду й набуття людиною нових знань. Тому руйнування

когнітивних механізмів сприйняття дійсності зумовлює трансформацію лінгвоментальних структур – концептів.

Гіперконцепт ГЕНДЕРНА ІДЕНТИЧНІСТЬ актуалізується за допомогою своїх складників – концептів МАСКУЛІННІСТЬ і ФЕМІННІСТЬ, які об'єктивують ментальні номінації та специфікують семантичне наповнення гіперконцепту. Ядерні ознаки зазначеної діади концептів складають план змісту цих мовних знаків, що сформувалися під впливом найрізноманітніших чинників: біологічних, соціальних, культурних, і фактично віддзеркалюють бінарну опозицію одноїменних стереотипів.

Простором вербалізації досліджуваного поняття є дискурс ідентичності, що реалізується в тексті й піддається в нашій роботі безпосередньому лінгвістичному аналізу. Його різновид – публіцистичний дискурс – представлений сукупністю текстів, сконструйованих відповідно до параметрів публіцистичного стилю. Постмодерністські публіцистичні тексти є чутливими до зміни суспільних настроїв та оперативно реагують на модифікацію світосприйняття крізь призму осмислення особистісної самобутності.

Для розгляду когнітивно-семантичного змісту гендерної ідентичності можна скористатися терміном «ідентифікатор», уведеним до наукового обігу О.П. Матузковою [5, 266]. Він позначає дискурсивний мікрофрагмент, у якому вербалізуються концептуальні ознаки описуваного гіперконцепту – «маркери» ідентичності. Наведемо приклад тексту:

The father figure steps into adulthood and, as the term father implies, also receives the privileges of complicity masculinity (12, 42).

Традиційний, патріархальний стереотип батьківства (маркер *father*) передбачає спадкове завоювання його елементів. Однак автор тексту, після аналізу емпіричних даних проведеного дослідження, доходить висновку:

... all these masculine identities are contextually linked to other social determinants of men's health in ways that might restrain men's choices or afford an array of options – depending on how the men think and engage with their dominant discourses of masculinity (12, 42) (виділено автором – G. Creighton).

Таким чином, психологічний стан і душевні переживання створюють рольовий конфлікт, у якому особистість більше не може задовольняти традиційні соціальні очікування (*social determinants ... restrain men's choices*) від представника чоловічої статі й змушена вирішувати для себе проблему власної гендерної ідентичності (*the men think and engage with their dominant discourses of masculinity*). Тут архетипні елементи концепту чоловік відображають менталітет представника певного етносу, однак інші смисли цього концеп-

туального утворення є соціально зумовленими, а тому – історично змінними.

Постмодерністський дискурс є лінгвосоціокультурним феноменом, який характеризується ірраціональністю й відмовою від логоцентричності [7, 6]. Нівелювання усталених канонів маскулінності та фемінності у постмодернізмі вбачається у відмові від біологічної біполярності як визначального фактора конструювання гендерної ідентичності:

... discursive production of identity based on sexual practices occurred during the ascendancy of the medical profession and served the explicit – and oppressive – purpose of categorising, medicalising, and regulating people (14, 6)).

Як видно із наведеного фрагменту, медичний погляд на стать більше не слугує категоризації за гендерною ознакою і не регулює стосунки між людьми. Відмова від цього гнітючого (*oppressive*) стереотипу не тяжіє над сучасниками, які вільні у виборі гендерної ідентичності, суголосної із власними гендерними уявленнями, самооцінкою та індивідуальним досвідом. На мовному рівні цей ідентифікатор містить лексеми-номінанти функцій, що традиційно приписувались біологічній статі (*categorising, medicalising, regulating*), однак той стереотип, за яким статеві ознака (*sexual practices*) є основою формування ідентичності, руйнується.

Зростання ролі освіти для досягнення соціального статусу та послаблення моральних вимог до громадян у розвинутих суспільствах сприяють розумінню й публічному прояву гендерної ідентичності, що засвідчує, зокрема, такий фрагмент:

...the positive relationship between education and favourable attitudes toward gays and lesbians was a result of education's association with support of civil liberties and its connection to cognitive sophistication... education encourages people to tolerate differences and to view basic civil liberties as essential for everyone (13).

Наведений уривок демонструє, що світобачення постмодерну вміщує нічим не стримувані форми «суб'єктивності й самореалізації», які покликані відобразити «багатозначність світу» [3, 191]. Лексеми-номінанти різновидів гендерної ідентичності (*gays, lesbians*) є одночасно і назвами субконцептів, що входять до складу концепту як глобальної, структурованої, багатомірної одиниці ментального рівня [8, 13]. Поділ гіперконцепту ГЕНДЕРНА ІДЕНТИЧНІСТЬ на інші субрівневі структури, окрім концептів ФЕМІННІСТЬ і МАСКУЛІННІСТЬ, зумовлений певними причинами, вираженими атрибутивними словосполученнями *civil liberties, cognitive sophistication, education's association*. Концептуальна схема DIFFERENCES AND LIBERTIES ARE ESSENTIAL (ВІДМІННОСТІ ТА СВОБОДИ Є СУТТЄВИМИ) постулює основу для створення нових гендер-

них ідентичностей. Мова, яка у філософії постмодерну розглядається як інструмент соціальної комунікації [2, 16], завдяки вербалізованим параметрам новітнього пізнання самості сприятиме пошуку особистістю гендерного осмислення власного «Я».

Неможливість вичерпного аналізу гендерної ідентичності у постмодерністському дискурсі зумовлена поліморфністю самого поняття та багатозначною глибиною прочитання тексту. Однак

із розглянутого матеріалу можна зробити узагальнення, що гіперконцепт ГЕНДЕРНА ІДЕНТИЧНІСТЬ на когнітивному рівні представлений концептами МАСКУЛІННІСТЬ і ФЕМІННІСТЬ, які семантизуються переважно номінативними одиницями та атрибутивними структурами. Віддзеркалюючи загальнолюдські засади мислення, досліджувані поняття є динамічними системами, вербалізація яких втілює деконструкцію суспільної системи цінностей й верифікує їх лінгвосоціальну детермінованість.

Література

1. Бабелюк О.А. Принципи постмодерністського текстотворення сучасної американської прози малої форми : [монографія] / О.А. Бабелюк. – Дрогобич : Вимір, 2009. – 296 с.
2. Ильин И.П. Постмодернизм от истоков до конца столетия : эволюция научного мифа / И.П. Ильин. – М. : Интрада, 1998. – 255 с.
3. Козловски П. Культура постмодерна : общественно-культурные последствия технического развития / пер. с нем. / П. Козловски. – М. : Республика, 1997. – 240 с.
4. Космеда Т.А. Гендерна лінгвістика в Україні : історія, теоретичні засади, дискурсивна практика : [колект. моногр.] / [Т.А.Космеда, Н.А. Карпенко, Т.Ф. Осіпова, Л.М. Саліонович, О.В. Халіман] ; за наук. ред. проф. Т.А. Космеди. – Х. : Харківський нац. пед. ун-т ім. Г.С. Сковороди, Дрогобич : Коло, 2014. – 472 с.
5. Матузкова О.П. Англійська ідентичність як лінгвокультурний феномен : когнітивно-дискурсивний аспект : автореф. дис. ... докт. філол. наук : спец. 10.02.04 «Германські мови» / О.П. Матузкова. – Одеса, 2014. – 40 с.
6. Приходько А.М. Концепти і концептосистеми у когнітивно-дискурсивній парадигмі лінгвістики / А.М. Приходько – Запоріжжя : Прем'єр, 2008. – 332 с.
7. Стуліна М.В. Німецький постмодерністський дискурс : лінгвоконцептуальний і лінгвопоетичний аспекти : автореф. дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.02.04 «Германські мови» / М.В. Стуліна. – Одеса, 2011. – 22 с.
8. Токарев Г.В. Проблемы лингвокультурологического описания концепта (на примере концепта «трудовая деятельность») / Г.В. Токарев. – Тула : Изд-во Тул. гос. пед. ун-та, 2000. – 92 с.
9. Эрикссон Э. Идентичность : юность и кризис / Э. Эрикссон ; пер. с англ. А.В. Толстых. – М. : Прогресс, 1996. – 344 с.
10. Assman J. Das Kulturelle Gedachtnis. Schrift, Erinnerung und politische Identitat in fruhen Hochkulturen / J. Assman. – Verlag Beck Munchen, 2000. – 344 s.
11. Identity Issues : Literary and Linguistic Landscapes / ed. by V. Lopičić and B.M. Ilić]. – Cambridge : Cambridge Scholars Publishing, 2010. – 293 p.

Джерела ілюстративного матеріалу

12. Creighton G. After the death of a friend : Young Men's grief and masculine identities / G. Creighton et al. // Social Science & Medicine. – 2013. – Vol. 84. – P. 35–43.
13. Schwartz J. Investigating Differences in Public Support for Gay Rights Issues / J. Schwartz // Journal of Homosexuality. –2010. – Vol. 57 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://tandfonline.com/doi/ful/10.1080/00918369.2010.485875>.
14. Tilsen J. Resisting normativity : Queer musings on politics, identity, and the performance of therapy / J. Tilsen, D. Nylund // The International Journal of Narrative Therapy and Communitive Work. – 2010. – № 3. – P. 64–70.